

ВИТМАН И ШЕЛИ У ЕСЕЈИМА АНИЦЕ САВИЋ РЕБАЦ

Институт за књижевност и
уметност, Београд

Апстракт: Предмет анализе је есејистички рад Анице Савић Ребац посвећен темама из англоамеричке књижевности, при чему је пажња усмерена на три есеја у којима се разматра стваралаштво Волта Витмана и Персија Б. Шелија. Текстови се најпре посматрају из књижевноисторијске перспективе и у контексту времена у коме су настали. Уочава се ауторкино настојање да песнике повеже с поднебљем и културом из којих су потекли, али и с актуелним дешавањима у земљи и свету. Есеји се такође анализирају и као део стваралачког опуса Анице Савић Ребац у области филозофије и историје идеја. Посебно се издвајају они елементи Витманове и Шелијеве поетике који кореспондирају с појединим концептима обрађеним у филозофским и еротолошким студијама Анице Савић Ребац, а на које се и сама ауторка осврће и у овим текстовима.

Кључне речи: Аница Савић Ребац, Волт Витман, Перси Биш Шели, српска есејистика, енглеска поезија, историја идеја

Од првих превода до последњих филозофских дела, научни, есејистички и књижевни рад Анице Савић Ребац кретао се између антике и модернизма. Док је свој највећи допринос српској и југословенској култури дала у области филозофије и историје идеја, не тако мали број њених есеја и превода као и поезија коју је писала сведоче о континуираном интересовању за ауторе који су подстицали и развијали дух модерности њеног времена. То нису били само њени савременици, попут Томаса Мана, с којим је годинама имала преписку и чије је стваралаштво помно пратила, проучавала и приказивала већ и аутори из претходних епоха, пре свега енглески и немачки романтичари и песници симболизма, чија су дела најавила многе појаве у књижевности двадесетог века. Неке од њих је управо Аница Савић Ребац прва представила српским читаоцима кроз своје преводе или анализе њиховог стваралаштва.¹ Као књижевна критичарка, страним ауторима приступала је смештајући их у шири контекст развоја одређеног феномена или идеје, што је одраз и њеног широког образовања и сталног посредовања између античких концепата и савременог доба.

1 Тако је 1909. есејом о Верхарену објављеном у *Бранковом колу* овог песника практично увела у српску културу и притом понудила подробну анализу његовог дела, приказујући га у контексту реализма, романтизма, симболизма, али и класичне поезије и модерних тенденција.

Једина збирка поезије Анице Савић Ребац, *Вечери на мору* (1929), указује на ауторкино опредељење за модернистичку поетику, како у избору форме, тако и у избору тематике. Уочљива је доследна употреба слободног стиха, који се доживљава као „права потреба новог доба“ (Савић Ребац 2015: 437), а који је током прве три деценије двадесетог века постао доминантна песничка форма у кругу песника авангардне оријентације. Радован Вучковић у стиху Анице Савић Ребац види одређене специфичности које одражавају њена шира поетичка и интелектуална интересовања, те тако тврди да је ауторка у слободни стих унела

извесну тежину и широку разливеност, синтаксичке слободе, а сувој систематизи космолшког система желела је да дâ густину женске сензуалне мистичности која се најпуније читује у вештачком, флоралном свету и природи отуђеној од своје грубе материјалности. (Вучковић 2011: 175)

Исти аутор у овој поезији види препев филозофско-литерарних и сликарских тема и подражавање тромог класичарског стиха који је, у духу времена, ослобођен метричких норми (Вучковић 2011: 175), што је оцена која би се могла схватити и као оспоравање оригиналности ове поезије. Важно је, међутим, приметити да је Аница Савић Ребац слободни стих усвојила већ у својим првим песмама, у време кад јој је мало ко од српских песника могао бити узор. Штавише, како истиче Радомир Константиновић, Савић Ребац је песме у слободном стиху почела да пише пре других представника модернистичке поетике у српској књижевности, пре Димитрија Митриновића, Светислава Стефановића и Тодора Манојловића, који ће такође афирмисати ову форму (Konstantinović 1983: 293; 313).² Узимајући у обзир могуће историјске претече модернистичког слободног стиха, у виду стиха античке поезије и библијског версета, као и чињеницу да је Аница Савић Ребац по образовању и вокацији била пре свега класични филолог, употреба ове песничке форме је сасвим логичан избор проистекао из њених личних интелектуалних опредељења и може се сагледати као још један начин повезивања класичних елемената с модерним изразом.

Као и код других авангардних песника, слободни стих Анице Савић Ребац представља и израз свеопште тежње за ослобођењем поезије, али и човека и у том смислу је формална манифестација њене иначе експресионистичке поетике космичког типа. Вучковић је сврстава међу представнике космичког песништва, међуратне песнике чија поезија „уважава једино релације субјект–космос, субјект–природа као универзални простор живота човека који, као

2 Према Константиновићу, слободни стих Анице Савић Ребац „у просторима којима је одјекивао парнасовски дванаестерац и једанаестерац, [...] делује као један мали скандал“ (Konstantinović 1983: 293).

да није део друштвене заједнице, тежи ка свемирској апсолутизацији“ (Вучковић 2011: 139). У односу на поезију Тодора Манојловића, Аница Савић Ребац пише поезију „с наглашенијим елементима еротске мистике, али са сличним ослањањем на грчку и римску културу и митологију“ (Вучковић 2011: 174). Уз слободни стих, класични мотиви уклопљени у експресионистичку поетику наглашавају њен суштински модернистички приступ песништву,³ обликован и кроз ауторе које је Аница Савић Ребац од детињства читала и чија је дела разматрала и у својим есејима.

Песници о којима ће бити реч у овом раду, Волт Витман и Перси Биш Шели, нашли су се у видокругу Анице Савић Ребац из више разлога. Међу њима је свакако њено целоживотно интересовање за енглеску поезију, коју је и читала и преводила. Први превод Анице Савић Ребац, објављен у *Бранковом колу* 1905. године, био је одломак из Бајроновог драмског спева *Манфред*. Манфредов монолог из Трећег чина овде је насловљен „Ноћни призор код Рима“, преводитељка је потписана као „Аница“, а назначено је да је у питању „превод с енглеског“. Оваква напомена неретко се сретала у часописима тог доба како би се преводи енглеских дела с оригинала одвојили од оних урађених на основу немачких или француских превода. Будући да су немачки и француски били доминантни страни језици на јужнословенским просторима, број оних који су се служили енглеским довољно добро да с њега и преводе био је сразмерно мали, а Аница Савић Ребац се сврстала међу њих већ са тринаест година. За објављивање овог превода код уредника *Бранковој кола* заложио се Аничин отац Милан Савић, који у свом писму напомиње да је превод урађен уз његову „незнатну припомоћ што се тиче техничке израде“ (Vuletić 2002: 24).⁴ Уследио је превод одломка „Рај и Пери“ из спева *Лала Рук* (*Lalla Rookh*) ирског романтичара Томаса Мора (*Бранково коло*, 1906), а затим низ превода Шелијеве поезије, објављених у различитим књижевним часописима – преводи песама „To a Skylark“ и „Ode to the West Wind“ („Једној шеви“, „Ода западном ветру“, *Бранково коло*, 1907), „Stanzas Written in Dejection, near Naples“ („Станце“, *Српски књижевни иласник*, 1908), „An Ariette for Music“ („Аријета за свирку“, *Бранково коло*, 1911), нови превод песме „Ode to the West Wind“ (*Мусао*, 1920), затим „One Word is Too Often Profaned“ (*Пућеви*, 1924) и „The Cloud“ („Облак“, СКГ, 1924). Након овога, Аница Савић Ребац је објавила и превод одломака из спева *Ламија* Џона Китса (СКГ, 1928) и *Изјубљени рај* Џона Мил-

3 Жарка Свирчев запажа да се „дијалог са наративима античке културе и њеним изражајним формама, које [Аница Савић Ребац] креативно посваја и преобликује, може [...] тумачити као авангардни став цитатне полемичности, али и експерименталне праксе“ (Свирчев 2018: 160).

4 Како се види из писма, Милан Савић је нерадо интервенисао у корист објављивања ћеркиног превода; он напомиње да није „Бог зна како одушевљен, што [Аница] нагиње неплодном песништву, за женско особито; али она моли па моли“ (Vuletić 2002: 24).

тона („Химна светлости“, *Јужни ѝреїлед*, 1938). Мирјана Матарић истиче да је Аница Савић Ребац „преводиолац који се највише бавио енглеским романтичарским песницима у првој половини [двадесетог] века“ и оцењује да их је „изванредно успело пренела на наш језик, дочаравши и ритам и атмосферу изворника“ (Матарић-Радованов 1981: 175; 177).⁵ Осврћући се на полиглотске вештине Анице Савић Ребац, као и њену упућеност у светску књижевност, Ребека Вест каже да није срела „готово ниједног Енглеца или Американца који боље од ње познаје енглеске песнике“ (Vest 2017: 579–580).⁶ Одлично познавање енглеске поезије, демонстрирано и кроз преводе, Аница Савић Ребац ће још боље показати у есејима инспирисаним појединим песницима.

Преводиолачка и песничка активност временом је уступала место научном и есејистичком раду, а управо се из есеја које је Аница Савић Ребац писала види шта ју је нарочито привукло песницима које је преводила и читала. Чињеница да се млада песникиња наклонена авангардним струјама заинтересовала за песнике попут Витмана и Шелија није нимало неочекивана. Жарка Свирчев запажа да су

аутори о којима је, понајпре, писала Аница Савић Ребац или интертекстуално општила са њима, Волт Витман, Данте, Шели или Лаза Костић, постали важне стваралачке фигуре у авангардним програмско-манифестним текстовима, преци који су се наново откривали или реинтерпретирали у складу са авангардним поетикама (Свирчев 2018: 161).

За Витмана се посебно може рећи да је привлачио пажњу песника који су у годинама после Првог светског рата покушавали да изграде особену поетику у складу с модерним европским струјањима а супротстављену традиционалним конвенцијама, те су инспирацију и охрабрење за своје песничке експерименте проналазили у Витмановом слободном стиху, демократичној космичности и проширеном тематском пољу које је укључило и „непоетске теме“.⁷ Шели, мада далеко мање присутан у песништву авангардиста, био је фигура којој се Аница Савић Ребац окретала у свим периодима свог живота, у време кад је стварала експресионистичку поезију као и касније, кад су је заокупљале друге теме.

5 Ауторка у овом прилогу даје сажет преглед превода, местимично указујући на њихове формалне особености и верност оригиналу, али погрешно наводи да је Аница Савић Ребац превела и Шелијеву „Индијанску серенаду“ објављену у *Босанској вили* 1914; испод овог превода, наиме, потписана је М[итра] Морачина.

6 Ребека Вест је у свом путопису Аницу Савић Ребац преименовала у „Милицу“, али запажања се могу сматрати аутентичним описима стварне особе.

7 Српски авангардисти су у Витману видели прототип модерног песника чија се поезија опире утврђеним конвенцијама кроз употребу слободног стиха, али и отвореним тематизовањем тела и сексуалности, као и аутентичним, нерафинираним („варварским“) приступом поетском стварању. Више о овоме у Аћамовић 2018.

Аница Савић Ребац и Витманов „Американизам“

Текст „Стогодишњица Walta Withmana“ [sic] објављен је 1919. у августовском двоброју *Књижевни Јуџа*, на основу предавања које је у мају исте године ауторка одржала „на енглеском језику у француско-српском клубу у Н. Саду, поводом посете америчког војног изасланика, г. мајора Колбиа“ (Савић 1919: 116). Мада је *Књижевни Јуџа* био пре свега књижевни часопис, у чијем су стварању учествовали неки од касније најзначајнијих југословенских аутора, он од свог првог броја, штампаног 1. јануара 1918, јасно показује посвећеност одређеним друштвенополитичким циљевима, што су пре свега били ослобођење Јужних Словена од аустроугарског политичког и културног утицаја и уједињење у заједничку југословенску државу.⁸ Штампан у Загребу током 1918. и 1919. (последње године светског рата и прве године нестабилног мира), часопис се суочавао с бројним проблемима, како финансијским тако и персоналним, због чињенице да је један број сарадника био тек пуштен из аустројских затвора, док су неки још увек били интернирани.⁹ Управо у контексту тадашњих друштвених, културних и националних превирања треба посматрати и објављивање два текста којима је обележена стогодишњица рођења Волта Витмана. Оба текста објављена су у истом, августовском двоброју, а аутор првог је Иво Андрић, који је претходне године, у првом броју *Књижевни Јуџа*, објавио преводе три Витманове песме. Андрић у свом тексту даје сажет, али информативан преглед Витмановог живота, истичући значај који је поезија америчког песника имала за његову генерацију као и њега лично, али веома мало простора посвећује разматрању конкретних поетичких питања. Текст је објављен на самом почетку двоброја, као својеврстан уводник, и већ таква истакнута позиција сведочи о угледу који је Витман уживао у кругу уредника и сарадника овог часописа. Као даља потврда овога, у оквиру претпоследњег, четрнаестог одељка свеске објављен је и текст предавања које је Аница Савић одржала у Новом Саду. Мада се нашао у рубрици „Књижевни преглед“, уз још три прилога у којима су приказане нове књиге домаћих аутора, овај есеј није приказ једне књиге већ целокупног стваралаштва и далекосежног утицаја америчког песника. Ауторка настоји да југословенској публици приближи Витмана истичући његов значај не само за обликовање америчке књижевности и америчког идентитета него и стварање идеолошке подлоге савременог друштва.

8 Ненад Љубинковић *Књижевни Јуџа* посматра као „превасходно политичку појаву“ истичући да је то била „ревија за политичка питања која се исказује путем књижевности“ (1969: 371–2), док Миливој Ненин наглашава књижевну страну часописа, указујући да је у њему „политика, односно политички концепт југословенства, заправо у служби књижевности“, при чему „боју књижевном у *Књижевном Јуџу* заправо даје књижевна критика“ (2017: 243). Текст Анице Савић Ребац доноси и референце на политички контекст, али је у питању првенствено књижевнокритички осврт на стваралаштво Волта Витмана.

9 Видети Бартуловић 1929.

Поред тога што представља дело америчког песника, текст снажно реферише на конкретан историјски тренутак у коме је настао, али и прилику у којој је први пут изложен. Кроз цео есеј, Аница Савић Ребац указује на снажну везу између Витмана и Америке, као пример узајамног прожимања и међусобних утицаја песника и поднебља с којег је потекао. Оно што је Европа искусила некада давно, у Хомерово доба, с појавом песника који су били „у највишем смислу васпитачи, дакле творци њених народа“ (Савић 1919: 116), у скорије време догодило се у Америци. Истиче се, међутим, и то да је Витман, као песник творац нације, и сам потекао из ње, односно да је амерички народ створио „песника у коме су се скупиле све његове највише особине“ и тако „нашао онога који ће да формира и доврши његов развој онако како одговара његовом бићу“ (1919: 116). Овим се понавља оно о чему је сам Витман говорио у предговору првом издању *Влађи тјраве* (1855), кад је објавио да амерички песник треба да обухвати све оно што чини Америку, да буде „сразмеран народу“, док његов дух треба да „одговара духу његове земље... он отеловљује њену географију и природу и реке и језера“ (Витман 2015: 71). Витманово размишљање а и деловање било је непосредно подстакнуто излагањима Ралфа Волда Емерсона, пре свега есејима „Амерички учењак“ и „Песник“, у којима амерички филозоф истиче неопходност проглашења интелектуалне и поетске независности Америке од европских модела. Чињеница да Аница Савић Ребац у свом тексту потенцира улогу песника у стварању Америке као модерне нације и „Американизма“ као њој прикладне, аутентичне идеје јединства, слободе и једнакости, представља одговор на конкретан историјски тренутак и у потпуности је у складу с усмерењима часописа у коме је есеј објављен.¹⁰ Новоформирана југословенска држава је 1919. била нација још млађа од америчке, разорена и недавно окончаним светским ратом и бројним нерешеним унутрашњим питањима, те су Америка и Витман могли послужити као оптимистичан пример стварања стабилне и просперитетне заједнице. „Американизам“ се лако могао упоредити с идејом југословенства, чији је даљи развој требало да потпомогне и југословенска књижевност. У том смислу, текст Анице Савић Ребац промовишући Витмана, промовише и идеје про-југословенских кругова.

Пишући овај есеј и размишљајући о конкретном историјском тренутку, Аница Савић Ребац је, међутим, имала на уму више од југословенских оквира, што се види из њених осврта на тадашњу улогу Америке у светским збивањима. Ауторка повлачи линију континуитета између Витмана и онога што су амерички народ и

10 Ломпар у овоме види пример интелектуалног ангажмана Анице Савић Ребац: „Као што се пред Први светски рат могу пронаћи у њеним исказима тонови надахнути националном идејом, тако се у периоду између два светска рата проналазе у ње спонтани одзиви како идеји националног јединства, тако и идеји демократије“ (Ломпар 2015: 52).

председник (Вудро Вилсон, кога ће касније у есеју посебно истаћи) недавно остварили на светском плану, а то је „дело које хоће да инаугурише век демократије и здравља, правде и слободе“ (Савић 1919: 117) и за које се заслужним може сматрати и сам песник. Можемо претпоставити да поменуто „дело“ реферише на став председника Вилсона и, имплицитно, Америке у погледу услова окончања Првог светског рата, отеловљен у Вилсоновом говору у „Четрнаест тачака“ (изложен пред америчким Конгресом 8. јануара 1918), којим се промовише дугорочни мир, економска сарадња, као и право народа на суверенитет и политичку независност.¹¹ Мада је Версајски споразум узео у обзир мали део овог програма, прогресивна политика „Вилсоновог идеализма“ је дочекана с одушевљењем широм света, укључујући земље као што су Немачка и бољшевичка Русија.

Мада актуелни политички контекст провејава текстом који слави Витманову стогодишњицу, његову окосницу чине пре свега књижевне теме кључне за разумевање поетике овог песника, у контексту модернистичких тенденција, али и поетичких и интелектуалних начела саме Анице Савић Ребац. Посебна вредност овог есеја је управо у томе што је један од ретких текстова на српскохрватском језику објављених до Другог светског рата који су у целини посвећени Витману. Ауторка демонстрира добро познавање Витмановог дела, навођењем зналачки одабраних цитата из иначе мање цитираних песама, као и делова из предговора првом издању *Влађи њраве*. Да би се илустровале одређене тезе, цитирани су стихови из песама „Starting from Paumanok“, „For You O Democracy“, „Small the Theme of My Chant“, „Song of the Rolling Earth“ и „Years of the Modern“. Ниједна од ових песама до тада није превеђена на српскохрватски, ни у целини ни у деловима; Аница Савић Ребац их представља у свом преводу и тиме читаоцима *Књижевної Јуїа* омогућава и да прошире своје познавање Витманове поезије.

Поједини аспекти на које се Аница Савић Ребац осврће у есеју упућују на тада актуелне модернистичке тенденције у књижевности. На самом почетку, увођењем дихотомије „стара Европа“ и „млади континент“, ауторка се дотиче теме која је у српским књижевним круговима разматрана и пре рата а која је у послератном добу, оснаживањем авангардних струја, добила додатни замах. Супротности између „старих“ и „младих“, између оних песника, критичара и уметника који се држе утврђених поетских и естетичких конвенција (првенствено везаних за европску песничку традицију) и оних других који стреме експерименту, често управо

¹¹ Вилсонов говор се у неколико тачака директно тиче југословенских територија. Програм експлицитно захтева да се границе Италије утврде на основу „јасно препознатљивих националних линија“, да се народима Аустроугарске као и онима под отоманском влашћу обезбеди слобода самосталног развоја, да се територије Србије и Црне Горе ослободе и да Србија добије слободан излаз на море (в. Wilson 2008).

зато да би поменуте конвенције оспорили, доводиле су до бројних полемика, у којима су се „млади“ неретко као аргумент у корист својих тврдњи позивали на Витмана. У том смислу је и читава Америка посматрана као извор модерности и прогресивних идеја које се супротстављају европској учмалости.¹² Истицањем прогресивности америчког песника, поготово спрам европских аутора, есеј Анице Савић Ребац се смешта на линију текстова авангардних аутора који траже нове путеве за ново доба.

У једном сегменту текста, Аница Савић Ребац се осврће и на формалне одлике Витманове поезије, при чему се запажа њен донекле специфичан однос према Витмановој неконвенционалној дикцији. Иако и сама склона слободнијим песничким формама, она не глорификује експерименталну поетику америчког песника већ пре износи својеврсну апологију за њу:

Поезија Витменова није стварана да пружа насладе; то је можда најчудније за све који су одрасли у традицијама уметности. [...] он, који свагда руши и ствара, изазива читаоца да са свима својим инстинктима и назорима заузме према њему становиште. Ко на то заборави, и почне да га чита тек ради естетског уживања, тога ће Витмен неминовно разочарати. (Савић 1919: 116–117)

Као неко ко је и сам одрастао „у традицијама уметности“, српска критичарка не покушава да представи Витмана као нови естетски идеал песништва, те напомиње да „[и] сама Америка има песника који су створили много лепша уметничка дела“ (117), као пример наводећи Едгара Алана Поа и Сиднија Ланијера. У наставку, међутим, истиче да они нису и већи уметници од Витмана будући да се уметност Витманове поезије не налази у занатски савршено обликованим стиховима, чак ни у појединачним песмама већ у свеобухватном приступу поетском стварању, односно у поетском начелу по коме је Витман „сматрао човечанство материјом своје уметности“ (Савић 1919: 117). Витман је уметник „много више тенденцијом но израдом својих дела, више својом тежњом да ствара човечанство но да ствара уметничка дела“; његова поезија је хармонична и уметничка управо зато што адекватно изражава оно што песник жели да изрази, уобличено у форму „без традиционалних украса, који би били лажни на његовој поезији“ (1919: 119). Овде се ради о промени парадигме у приступу песничком делу, које више неће бити процењивано према традиционалним естетским мерилима већ према песниковој интенцији и широј вануметничкој релевантности његове поезије. Ауторкино препознавање Витмана као песника који више пажње поклања ширим дометима своје поезије него одређеним поетским конвенцијама приближава се захтеву авангардиста за поетском ан-

12 О томе говори и Бошко Токин у тексту „U. S. A.: Poe, Whitman, Chaplin“, где је Америка означена као „отаџбина оних Европљана који су тражили и хтели оно ново, што им Европа није могла дати“ (Токин 1920: 2).

гажованошћу у смислу противљења издвајању уметности из животне праксе.¹³ Осим тога, неприклањање традицијама јесте оно што по Аници Савић Ребац Витманово дело чини „прачовечанским“ и што га ставља у раван с Хомером.

Поред тога што Витмана смешта у савремени друштвенополитички и уметнички контекст, Аница Савић Ребац му приступа и као историчарка идеја, уочавајући у његовој поезији оне аспекте које је проучавала и у делима античких филозофа. Тако Витман добија шири значај од песника творца америчке нације и постаје песник творац генерација, са широком визијом човечанства пред очима, јер је и сама Америка за Витмана била више од географског и државног ентитета, као „симбол човечанства будућности“ (Савић 1919: 117). Разматрајући Витманов однос према човечанству, Аница Савић Ребац уводи још једну дихотомију приказујући Витмана као песника демократије али и индивидуализма, при чему га доводи у везу с Ничеом као „највећим модерним индивидуалистом“. Витман је укинуо супротност између појединачног, личног Ја и човечанства као целине а наизглед опречне тежње ка општељудском и ка индивидуалном код њега се указују као логично сједињене јер, како ауторка тумачи, „идеално братство људи“, као крајња сврха развоја сваког човека, „има тек цене ако је склопљено из потпуно развијених индивидуа“ (Савић 1919: 118). Витманова усредсређеност на појединца као самосталну аутентичну личност, која је ипак самом својом људскошћу повезана с осталим припадницима човечанства, кореспондира с филозофским промишљањима Анице Савић Ребац на тему личног и надличног. Витманова широка визија човечанства будућности у себи носи и идеју космичности и универзалности коју је критичарка проналазила у делима класичних аутора и коју ће истицати и код Шелија. У том споју прачовечанског и модерног, општељудског и индивидуалног Аница Савић Ребац је препознала монументалност америчког песника, који је и речима и појавом најавио долазак још већих будућих песника.

Аница Савић Ребац и Шелијев лиризам

Како је приметила Светлана Слапшак, Перси Биш Шели је „нека врста фантома Аничиних текстова“, „извор мислилаштва, поезије, животних примера, политичке мисли и понашања“, односно „Аријел њеног писања“ (Слапшак 1988: 204). Ово се, међутим, пре свега односи на позивање на овог песника и његове идеје у есејима о различитим филозофским питањима јер, како Слапшак такође напо-

13 Као једна од основних покретачких идеја авангардних књижевних праваца првих деценија XX века издваја се управо „захтев да уметност опет треба да постане практична“, што подразумева одбацавање естетизма и тежњу да се „из уметности организује једна нова животна пракса“ (Birger 1998: 76–77).

миње, текстови о Шелију заузимају „упадљиво мали део у корпусу критике Анице Савић Ребац“ (1988: 204). У целини су му посвећена два есеја, од којих је други изложен само у облику усменог предавања и први пут штампан тек након њене смрти.

Мада га је читала и преводила од ране младости, Аница Савић Ребац је први есеј о Шелију, „Шеле и универсални лиризам“, објавила тек 1929. Као да је било потребно да се и сама оствари као песникиња с објављеном збирком поезије да би се „усудила“ да уобличи своје импресије о енглеском романтичару. Подударност у годинама је, наравно, вероватно пука случајност будући да је и овај есеј настао конкретним поводом – као предавање у оквиру „Месеца енглеске културе“, одржано у фебруару 1929, а убрзо потом и штампано у *Српском књижевном иласнику*.¹⁴

Већ на почетку есеја, Аница Савић Ребац карактерише Шелија као највећег лиричара Енглеске али и модерне Европе, који, како то често бива, још није стекао славу која му пристаје. А управо би данашњица, по мишљењу ауторке, требало да препозна његову величину, што због универзалности његове лирике, што због његовог пророчког сагледавања изазова модерног доба. Реферишући на Шелијев есеј *Одбрана поезије* (*A Defence of Poetry*, 1821), Савић Ребац истиче да је енглески песник „пре више од сто година, наговестио тешкоће естетскога савлађивања нових техничких тековина [...]; он је први осетио да ће их ваљати естетски савладати“ (1929: 517). Штавише, ауторка сматра да би их најпре и могао савладати сам Шели, као песник „који је својим космолошким духом први пренео у најчистију поезију једно скроз модерно научно схватање природе, елементарна и звезданог космоса“ (1929: 517). Шелијево темељно разматрање улоге и „корисности“ поезије у друштву изложено у поменутом есеју имало је за циљ да пољуља тада све доминантнији наратив по коме се наука и техника издижу на вредносној лествици далеко изнад оних сфера човековог деловања које подразумевају имажинацију и спекулацију (а што би укључивало уметност и хуманистичке дисциплине). Таква преиспитивања била су и те како релевантна двадесетих година двадесетог века, већ препознатог као „век машина“. Као што је у есеју о Витману показивала како се демократизам америчког песника уградио у савремену идеју јединства народа, Аница Савић Ребац говорећи о Шелију тежи да осветли оне аспекте његове романтичарске поетике који су се нашли у основама модерности. Ауторка стваралаштво оба ова песника приказује у контексту доба у коме сама живи како би показала њихову релевантност за садашњи тренутак и савременог читаоца.

14 Како је најављено у СКГ, манифестација је обухватала изложбе савремених британских уметника као и „низ предавања из разних области енглеске културе и енглеског живота“, од којих ће одабрана бити штампана у часопису. Прво је штампано предавање Богдана Поповића „Шта Срби имају да науче од Енглеза“. Предавање Анице Савић Ребац није поменуто у овој најави. (в. СКГ 1929: 319–320).

Као и у есеју посвећеном Витману, Аница Савић Ребац се осврће на везу песника и поднебља с којег је потекао истичући Шелијево енглеско порекло као заслужно за низ особености његове универзалне поетике. Типично енглеске црте препознаје „у споју утопизма са стварним погледом на свет“, „у сасвим слободно и модерно проживљеном хеленизму“, које ауторка приписује и песниковом одличном познавању старогрчког, а изнад свега, у његовом певању „из срца саме природе“ (Савић Ребац 1929: 518). Наглашава се да енглеско песништво негује једно сасвим посебно осећање природе, будући да за разлику од континенталних, „енглески песници осећају њену непосредну магију“ (1929: 518), те су управо својим поимањем природе обогатили светску књижевност. Коначно, као посебно значајно за величину Шелијева, али и енглеске лирике уопште, Аница Савић Ребац наводи „дивно оруђе енглеског језика“, који поседује посебну унутарњу лепоту (1929: 519). Овакве опсервације упућују на пригоду за коју је есеј написан, манифестацију „Месец енглеске културе“ у Београду, али сасвим извесно одражавају и личне афинитете ауторке, која је од најраније младости била у контакту с том културом, упознавала је кроз језик и књижевност и инспирисала се њоме.

Снажно интересовање за Шелија, међутим, далеко превазилази чињеницу да је он био енглески песник и подстакнуто је пре свега бројним преклапањима између тема којима се романтичар посветио у свом прозном и поетском стваралаштву и оних које је Аница Савић Ребац промишљала као филозофкиња и историчарка идеја. У корену свега је активна посвећеност хеленској култури, коју су обоје афирмисали у своје време и у својој средини. Жељу за ширењем, или пре грађењем „старохеленског утицаја у нашем народу“ Аница Савић Ребац је објавила на почетку есеја „Хеленски видици“ (1922), где истиче управо хеленску културу као лек против онога што сматра за негативне тенденције савременог доба:

У нас још ври у многама један првобитни средњи век, док у исти мах Европи почиње да прети један нови, али бесплоднији. Но старо племенито оружје хеленизма вечито је победник, а ми не видимо разлог с којег би му била тежа борба са нашим средњим веком но што му беше са средњим веком западних народа“ (Савић Ребац 2015: 389).

Сасвим је природно да је српска хеленисткиња нашла сродну душу у песнику који је век раније тако племениту тековину као што је старогрчка филозофија преносио на енглеско тло, између осталог, својим преводима. Како Савић Ребац наводи, почетком деветнаестог века „не само што на континенту није било песника који би са таквом лакоћом читао грчки као Шеле; било је мало и научника који су то могли чинити“ (Савић Ребац 1929: 518). Шели је, између осталог, на енглески превео Платонову *Гозбу* и *Ијон*, а Аница Савић Ребац у „Хеленским видицима“ посебно истиче квалитет његових превода

хомерске *Химне Меркуру* и Еурипидовог *Киклоја*, наводећи их као пример доброг преношења „сензуалности једнога језика у сензуалност другога“ (Савић Ребац 2015: 395). Поред превођења, Шели је хеленски дух уводио у енглеску књижевност и кроз ликове из античке грчке митологије и књижевности који су постали јунаци његових спева. Енглески романтичар је настојао да идеје и вредности из антике пренесе у модерни контекст, на шта се осврће и Аница Савић Ребац кад као црту његове поетике издваја „спој хеленизма са уметничком и научном модерношћу“ (Савић Ребац 1929: 518). Двадесетак година касније, у есеју „Неколико речи о проблему класичног“, она ће као прве истинске хеленисте у европској поезији означити управо романтичаре, тврдећи да се „тек помоћу њих разбијају [...] многе предрасуде о античким књижевностима, нарочито хеленској“ (Савић Ребац 2015: 408). У овом ставу препознаје се ауторкина свест о „особеном *романтичарском хеленизму*: као посебном тематском хоризонту у исказивању духа хеленизма у модерном времену“ (Ломпар 2015: 33), што ју је свакако привукло и Шелију, као романтичару који најављује модерно доба, а чврсто је утемељен у античкој мисли.

Као једну од особености Шелијевог поимања света и „главно надахнуће његове поезије“, Аница Савић Ребац наводи љубав према човечанству, којом се он „свагда враћа из звезданих кола човеку“ (Савић Ребац 1929: 518).¹⁵ Шелијевим размишљањима на тему љубави враћала се и у својим филозофским текстовима. На самом почетку есеја „Платонска и хришћанска љубав“ (1936), она се осврће на Шелијев текст који прати његов превод Платоновог *Симпосиона* (*Гозде*), у којем „велики енглески песник и хелениста [...] говори о разлици у еротској осећајности између старе Грчке и модерне Европе (модерне, дакако, у најширем смислу), и констатује да би проучавању те разлике вредно било посветити многе томове“ (Савић Ребац 2015: 235). Аница Савић Ребац се у свом научном раду практично надовезује на ово посветивши се изучавању генезе еротологије, као филозофије љубави, од предплатонске мисли па до Спинозе, уз истицање значаја античке мисли у модерном добу. Шели се тако указује као њен духовни сродник, мислилац који је век раније промишљао исто оно чему ће она посветити већи део свог живота.

У завршници есеја, Аница Савић Ребац се враћа Шелијевом универзалном лиризму, којим су се „његово продирање у срце васионе и његова страсна привезаност за човечанство сливали у једно безгранично море хармоније“ (Савић Ребац 1929: 519). У вези с тим, ауторка и овде уводи дихотомију личног и надличног, спојених у самом песнику, истичући да је Шели више него иједан други лиричар

15 Аница Савић Ребац овде заправо преноси речи „госпође Кембел“, Олвен Ворд Кембел (Olwen Ward Campbell), британске ауторке која је 1924. објавила студију о Шелију (*Shelley and the Unromantics*), а 1925. избор из његове поезије, за који је написала и предговор.

„примио у себе [...] свет надличне лепоте, надличног човечанства и надличног божанства, да му затим да личнији уметнички облик“ (Савић Ребац 1929: 520). Такву дихотомију ауторка препознаје и у идеји љубави – Шелијево решење за тајну света је „љубав надлична и блиска, божанска и човечанска, љубав његовог Демогоргона који спаја светове“, док с друге стране постоји и она лична љубав, о којој песник ретко проговара, „али ти моменти имају јединствену чар личног у надличном“ (Савић Ребац 1929: 520). Концепција о надличном и личном Еросу као „оса интерпретација наше историјске идеје“ (Ломпар 2015: 24) овде скреће пажњу на дуалност Шелијевог поетике која се креће од космичког и општељудског па до интимног бића самог песника, које је ауторки подједнако привлачно и инспиративно. Завршне реченице показују њену фасцинираност Шелијевом личношћу и животом, који „премашују својом идеалном потпуношћу сваки сан“ (1929: 520). Чак и у његовој смрти на мору, „у срцу елемената“, Аница Савић Ребац препознаје извесну лепоту и симболичну утеху у виду песникове коначне повезаности с природом и космосом.

Аница Савић Ребац и Шелијев социјализам

Другачији, али суштински сродан приказ Шелијевог стваралаштва доноси други есеј који је Аница Савић Ребац посветила овом песнику. Текст „Перси Б. Шели као велики песник социјализма“ такође је настао за потребе јавног предавања, али, за разлику од претходна два, није штампан за њеног живота. Предавање је одржано 11. априла 1945. године у Београду, на Коларчевом народном универзитету,¹⁶ а тематика је, нешто изразитије него код претходно разматраних текстова, прилагођена друштвенополитичком контексту. Ипак, и у овом есеју се срећемо с познатим темама из ауторкиног филозофског и критичарског опуса, као и њеним надахнутим одушевљењем енглеским романтичарем.

Док је у претходном есеју акценат био на Шелију као песнику универзалног лиризма, есеј из 1945. приказује политичке аспекте његовог стваралаштва као и веома значајан друштвени ангажман енглеског песника. Текст започиње ширим контекстом, опет везаним за песниково поднебље, те се разматрају постојеће представе о Енглеској као изразито конзервативној и реакционарној земљи али и земљи великих индивидуалних слобода, с циљем да се пробуди сумња у исправност таквих представа и добре намере оних који их заступају у Југославији. Ауторка заузима негативан став према онима који се „данас код нас приказују као одушевлени англофили“, а

¹⁶ Податак из предговора зборнику изабраних критичких радова, у оквиру кога је есеј први пут штампан (в. Пековић, Слапшак 1983: 56).

који су заправо „и раније били носиоци профашистичке политике“, истичући да њихово одушевљење енглеским конзерватизмом ствара погрешан утисак о ономе што чини суштину енглеског народа, који „не само да је прошао кроза све трзаје сељачких немира позног средњег века, но им је дао и много знатније идеологе но што су их имали у других народа“ (Савић Ребац 2015: 532–534). Овакав почетак пре наговештава политичко-пропагандни памфлет него књижевни есеј. Аница Савић Ребац као да је себи ставила у задатак да напише својеврсну апологију Енглеској, желећи да покаже да то није само конзервативна империја каквом је представљају реакционарни кругови већ и слободарска земља с дугом историјом развоја социјалистичке мисли, у којој је и створена теоријска основа модерног социјализма. Историјски тренутак је више него деликатан – предавање је одржано практично на годишњицу савезничког бомбардовања Београда, догађаја који је поред девастације града и становништва, донео и дубоко разочарање многим београдским англофилима.¹⁷ Ауторка стога помирителски подсећа на оно што нову Југославију спаја с Енглеском, и то чини преко песника којег је највише ценила.

Након краћег осврта на развој социјалне мисли у Енглеској, где као најзаслужније истиче Вилијама Годвина, Роберта Овена али и лудисте, као први велики раднички покрет на том поднебљу, Аница Савић Ребац стиже до Шелија, „највећег песника социјализма на западу, човека који је био оличење најплеменитијих слободарских тежњи енглеског народа“ (2015: 535). И овај аспект Шелијевог стваралаштва повезује се с тлом с кога је потекао тврдњом да је његов гениј „право органски изниклао из вековних борби енглеског народа и његових нових патњи и сазнања у почетку прошлог века“ (Савић Ребац 2015: 535). Ауторка притом скреће пажњу на Шелијев *Предлог за реформу изборног права* (*A Proposal for Putting Reform to the Vote throughout the Kingdom*, 1817), којим је песник одлучно иступио као заштитник интереса радничке класе.

Наставак есеја доноси преглед живота и стваралаштва енглеског песника приказан хронолошки и уз нагласак на социјалну ангажованост његових прозних и поетских дела. Као предуслов за развој Шелијеве социјалне свести истиче се његова „безгранична љубав за човечанство и безгранична вера у човечанство“ (Савић Ребац 2015: 537), чиме су наглашене идеје из претходног есеја о Шелију као песнику универзалног лиризма. Осврћући се на лирску драму *Хелада*, инспирисану грчким покретом за ослобођење, ауторка се враћа разматрању идеје о надземном, космичком и земаљском, конкретном, обједињеним у Шелијевој филозофској мисли. Идеја ослобађања од прошлости и тежња за рајем на земљи посматра се као песникова пројекција космоса, која може деловати као нере-

¹⁷ Богдан Поповић је тако упорно одбијао да поверује да ће се „центлменски“ енглески народ упустити у бомбардовање својих савезника из оба рата.

ална, статична и психолошки неизнијансирана, али која је предуслов за остварење новог света. Тему ослобађења човечанства Аница Савић Ребац уочава и у другим Шелијевим делима, пре свега оним друштвено ангажованим, те указује на Шелијеве политичке текстове: *Нужности атеизма* (*The Necessity of Atheism*), који је објавио током студија на Оксфорду и због којег је са студија и избачен, *Агресу ирском народу* (*An Address, to the Irish People*) и *Декларацију људских права* (*Declaration of Rights*), у којима проговара „као практични политичар“ и стаје у одбрану ирског националног питања, као и *Писмо лорду Еленбороу* (*A Letter to Lord Ellenborough*), у коме се посебно залаже за слободу штампе и говора. На овај ангажовани део Шелијевог стваралаштва ауторка ће се освртати неколико пута у току предавања, те ће бити речи и о *Агреси народу њоводом смрти принцезе Шарлотте* (*An Address to the People on The Death of the Princess Charlotte*), у којој песник указује на све тежи положај радника, чије побуне власт сурово гуши. Савић Ребац запажа да је Шели у практичним политичким питањима деловао врло прагматично, фокусирајући се на оно што је могуће спровести. Док је као песник „певао о идеалном и могућем; као реалан политичар, хтео је непосредно оствариво“ (2015: 542). Потврда овога проналази се између осталог и у учинковитости његовог *Предлоја за реформу изборног права* – реформисани изборни закон у великој мери је одговарао ономе што је Шели предложио.

Указавши на либералну, друштвено оријентисану и прагматично политичку активност енглеског песника, Аница Савић Ребац прелази на приказ Шелијевих песничких дела. Анализа прозе и поезије кроз цео есеј допуњава се и кратким биографским подацима који додатно контекстуализују песниково стваралаштво. Помиње се песников први брак и боравак у Ирској, затим други брак, с Мери Годвин, ћерком Вилијама Годвина и Мери Вулстонкрафт и ауторком *Франкеништајна*, невољни, али неопходни одлазак из Енглеске у Италију, где је написао своја најбоља дела, али и страдао. Увид у песниково лично, унутрашње биће, у виду цртица из приватног живота али и субјективности изражене у појединим делима, и даље привлачи пажњу српске критичарке, мада је фокус овде пре свега на надличним, општељудским питањима.

Говорећи о *Краљици Маџ* (*Queen Mab*), као Шелијевом првом значајном песничком делу, које је написао с двадесет година, ауторка запажа обресе политичке идеологије засноване на идејама енциклопедиста и Вилијама Годвина, која ће бити јасније исказана у његовим каснијим, песнички зрелијим делима. С друге стране, у *Аласиору* (*Alastor*) песник се окреће од друштвено ангажованих тема, те ово дело представља пролазак кроз „једну субјективну песничку фазу“, по ауторкином мишљењу неопходан да би се касније „потпуно остварио као велики песник“ (Савић Ребац 2015: 540). Више него љубав према човечанству, спев исказује песникову љубав према природи;

тиме је то „неопходна етапа у развоју песникову, јер тек после те етапе потпуног предавања природи и субјективности, могло је да дође оно поларно обухватање социјалног и високо песничког у коме Шелију нема премца“ (2015: 541).

Праве песничке узлете Шелијевог генија Аница Савић Ребац проналази у потоњим делима. За *Побуњени ислам* (*The Revolt of Islam*), поему у дванаест певања, с темом побуне потлачених против деспотског владара и непосредно инспирисану Француском буржоаском револуцијом, српска ауторка каже да је од свих Шелијевих дела „најдалекосежније у револуционарном схватању“ (2015: 542). Разматрајући остварења из Шелијево „италијанске“ фазе, Савић Ребац се по једном реченицом осврће на *Еџипсихиџион* (*Epipsychidion*), *Агонаја* (*Adonais*) и *Аџласку вешиџицу* (*The Witch of Atlas*), да би се потом поново вратила на дела „у директној служби борбама радништва“ (2015: 544), *Маску анархије* (*The Mask of Anarchy*) и „Песму људима Енглеске“ („Men of England“). Мада се, тежећи да пружи што свеобухватнији приказ Шелијевог стваралаштва, ауторка у есеју скоро уопште не задржава на конкретним стиховима, „Песму људима Енглеске“ преноси у целини, у свом преводу. Песма је сасвим прикладна за контекст у коме Аница Савић Ребац излаже овај есеј – Шелијево саосећање с људима принуђеним да производе свог рада уступају тлачитељима најављује марксистички позив радницима да пруже отпор. Шелијева поезија није песимистична; за мрачне слике које приказује песник нуди и решење, а решење је увек у акцији и борби. Аница Савић Ребац примећује да се овде „два правца чисто субјективног и борбеног певања спајају код Шелија у новој, највишој синтези и конвергују у новом средишту“ (2015: 545–546), из којег су потекле лирске драме *Хелага* (*Hellas*) и *Ослобођени Прометей* (*Prometheus Unbound*).

Аница Савић Ребац се посебно задржава на ове две драме у последњем делу свог предавања, те у размишљањима о *Хелади* и *Прометеју* скреће с основне теме и предочава оне универзалне и ванвременске идеје које Шелијеву поезију стављају изван конкретног историјског контекста. Уочивши тон сете и туге у *Хелади*, ауторка се пита шта је могло навести песника на овакво расположење – актуелни политички догађаји или неко сасвим лично обесхрабрење. За разлику од таквих сентимената, *Ослобођени Прометей* је прожет срећним тренуцима песниковог живота, настао „у дивоти рађања римског пролећа, као једно од најпролећнијих дела поезије, прожето и натопљено пролећем“ (Савић Ребац 2015: 546). Српска критичарка у овој драми препознаје трострукост Шелијевог света, који обједињује идејно, видљиво и човечански осећајно, а сва три аспекта, три силе, представљају симболе моћи духовно ослобођеног и морално препорођеног човечанства, као највишег идеала, који је Аница Савић Ребац делила не само са Шелијем већ и с Витманом.

Након узлета у узвишене идеје *Ослобођеној Прометјеја*, закључак предавања представља својеврсни антиклимакс у коме се ауторка враћа на непосредан повод излагања, те поново наглашава Шелијево високо место међу песницима социјализма. Упоредивши га с Бајроном, Блејком, Ландором, Свинберном, Игоом, Витманом и Верхареном, сходно прилици закључује да су једино писци и песници руске револуције „Шелијеви другови и браћа, као пророци и творци“ (Савић Ребац 2015: 548). Чини се да су почетак и завршница предавања навели тумаче и приређиваче дела Анице Савић Ребац да преко овог текста пређу без много задржавања, посматрајући га пре свега у контексту времена у коме је настао и неретко тражећи објашњење или оправдање за ауторкину политичку ангажованост. Ломпар указује на погрешност ауторкине тврдње о продубљеном пријатељству између енглеских радничких синдиката и Совјетског Савеза, истичући да су такви искази настајали „ношени апологијом савремености која је била нетипична за нашу историчарку идеја“ (Ломпар 2015: 56). Вулетић, с друге стране, напомиње да се Аница „од најраније младости, надахњивала визијом античких комунистичких утопија, богатом и разноврсном европском хуманистичком традицијом“, те да „социјалистичке идеје [...] није прихватила из помодарства, нити на површан или догматски начин“ већ је „трагала за њиховим историјским и актуелним смислом“ (Vuletić 2002: 96). И док би се о идеолошкој оријентацији Анице Савић Ребац свакако могло дискутовати, текст „Перси Б. Шели као велики песник социјализма“ нуди много више од „апологије савремености“, готово ако имамо на уму да је Шели у то време, у српској и југословенској култури, био међу мање разматраним енглеским песницима. Иако је Аница Савић Ребац овде претежно усредсређена на Шелијев друштвени ангажман и посвећеност питањима социјалне правде, она у свом есеју пружа и свеобухватан приказ прозног и поетског стваралаштва овог романтичара, уз назнаке важних догађаја који су му обележили живот. Ако постоји доза ангажованости у овом тексту, она пре произлази из ауторкине жеље да у компликованим временима настави да афирмише песника који јој је по много чему, личном и надличном, био близак, а који потиче из земље у чијем језику и поезији је нарочито уживала.¹⁸

Закључак

Три есеја Анице Савић Ребац разматрана у овом раду илуструју ауторкин приступ страним књижевностима који комбинује

18 Овај есеј се може даље контекстуализовати у оквирима расправа о социјалној књижевности, па и „сукоба на књижевној левици“, као пример учешћа ауторки у овој врсти дискурса, али и индикатор тога у којим су се правцима те расправе развијале и на које су се стране ауторе југословенски учесници ослањали у заступању својих теза.

контекстуализовање песника у оквиру савремених књижевних и друштвенополитичких тенденција и понирање у дубље слојеве њихове поетике у циљу указивања на њихову универзалност и ванвременост. Методологија коју ауторка примењује у анализи Витмановог и Шелијевог стваралаштва прати исти образац. И есеј поводом стогодишњице Витмановог рођења и оба есеја посвећена Шелију приказују шири историјски контекст и истичу актуелност ових песника. Аница Савић Ребац проналази иманентну везу између песника и поднебља с којих су потекли истичући тиме значај не само Витмана и Шелија већ и целокупног англоамеричког песништва. Ауторка се више или мање експлицитно осврће и на друштвенополитичке прилике свог времена (околности после Првог светског рата, двадесети век као „век машина“, успон социјализма) желећи да истакне значај разматраних песника у ванкњижевном контексту.

Сва три есеја су иницијално изложена као јавна предавања у оквиру већих догађаја, те тако контекст прилике за коју су писани може да замагли њихове суштинске идеје и значај у домену српске књижевне критике. Њихов значај је пре свега у томе што српској и југословенској публици представљају песнике који су, сваки на свој особен начин, поставили темеље модерне књижевности. Аница Савић Ребац не нуди само биографске податке већ спроводи дубљу анализу Витмановог и Шелијевог дела, истичући концепте кључне за разумевање њихове поетике, и тиме пружа нов и аутентичан увид у њихово стваралаштво. Неки од тих концепата, као што су демократизам, универзалност, љубав према човечанству, лично и надлично, откривају непосредну везу између Витманове и Шелијеве поезије и филозофских промишљања саме Анице Савић Ребац. Она у тој анализи иступа као историчарка идеја, која и у Витмановом, а пре свега у Шелијевом делу проналази вредности сродне онима изложеним код античких аутора. Есеји о Витману и Шелију тако постају релевантна грађа и за проучавање филозофске мисли Анице Савић Ребац, која је од почетка упориште проналазила у књижевности, али и за сагледавање целокупног развоја српске модернистичке и авангардне поетике у периоду између два рата.

ЛИТЕРАТУРА

Аћамовић, Бојана. *Поезија Волија Витмана у контексту књижевне авангарде у Србији* (докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2018.

Бартуловић, Нико. „Проблем југословенског књижевног часописа: поводом сећања на Књижевни Југ“. *Летњопис Матице српске* год. 103 књ. 322 св. 1 (окт. 1929), 33–42.

- Витман, Волт. „Влати траве (1855): [Предговор]“. Превела Бојана Аћановић. *Поља* 60:493 (2015), 70–84.
- Вучковић, Радован. *Поезија српске авангарде*. Београд: Службени гласник, 2011.
- Ломпар, Мило. „Аница Савић Ребац као историчар идеја“. *Дух хеленсџа*. Аница Савић Ребац. Ур. Мило Ломпар, Ирина Деретић. Београд: Службени гласник, 2015, 5–63.
- Љубинковић, Ненад. „Књижевни Јуџ 1918–1919“. *Књижевна историја* 2:6 (1969), 371–393.
- Матарић-Радованов, Мирјана. „Аница Савић-Ребац као преводилац с енглеског језика и наши књижевни часописи у првој половини овога века“. *Преводна књижевност: Зборник радова Шестих београдских преводилачких сусрећа*. Београд: Удружење књижевних преводилаца Србије, 1981, 174–177.
- Ненин, Миливој. „Књижевни ‘Књижевни југ’“. *Летопис Мајнице српске год.* 193, књ. 500, св. 3 (септ. 2017), 243–262.
- Пековић, Слободанка и Светлана Слапшак. „Истраживања традиције и страних књижевности“. *Научна књижевност: Компаративистичког смера*. Ур. Слободанка Пековић, Светлана Слапшак. Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 1983, 7–64.
- [СКГ]. „Прославе. Месец дана енглеске културе“. *Српски књижевни гласник*, н. с. 26:4 (16. 2. 1929), 319–320.
- Савић, Аница. „Стогодишњица Walter Withmana“. *Књижевни јуџ* 4:2–3, 1919, 116–119.
- Савић Ребац, Аница. „Шеле и универсални лиризам“. *Српски књижевни гласник*, н. с. 26:7 (1. 4. 1929), 517–520.
- Савић Ребац, Аница. *Дух хеленсџа*. Ур. Мило Ломпар, Ирина Деретић. Београд: Службени гласник, 2015.
- Свирчев, Жарка. *Авангардистичке: Оглед о српској (женској) авангардној књижевности*. Шабац: Фондација „Винавер“; Београд: Институт за књижевност и уметност, 2018.
- Слапшак, Светлана. Аница Савић Ребац као тумач модерних књижевности. *Студије и огледи* 1–2. Аница Савић Ребац. Ур. Даринка Зличић. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1988, 195–207.
- Токин, Бошко. „U. S. A. = Poe, Whitman, Chaplin“. *Пројекс* 1.128 (22. 10. 1920), 2–4.

*

- Birger, Peter. *Teorija avangarde*. Preveo Zoran Milutinović. Beograd: Narodna knjiga/Alfa, 1998.
- Konstantinović, Radomir. *Biće i jezik* 7. Beograd: Prosveta, Rad; Novi Sad: Matica srpska, 1983.
- Vest, Rebeka. *Crno jagnje i sivi soko*. Prevela Ana Selić. Beograd: Vulkan izdavaštvo, 2017.

Vuletić, Ljiljana. *Život Anice Savić Rebac*. Beograd: izdanje autorke, 2002.
Wilson, Woodrow. *President Woodrow Wilson's Fourteen Points*, 2008.
https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp. 9. 2. 2021.

Bojana Aćamović

Whitman and Shelley in the Essays of Anica Savić Rebac

Summary

The paper analyzes three essays of Anica Savić Rebac, which deal with certain topics from Anglo-American literature, more precisely, the work of Walt Whitman and Percy Bysshe Shelley. The texts are first considered from a literary-historical perspective and in the context of the age in which they were composed. We observe the Serbian author's intention to connect the poets to the countries and cultures they originated from, but also to the current events of her own time. Apart from this, the essays are analyzed as part of the overall literary and philosophical work of Anica Savić Rebac. Special attention is given to those elements of Whitman's and Shelley's poetics that correspond to particular concepts explored in the philosophical and erotological studies of Anica Savić Rebac and which the author herself identifies and examines in these three essays.

Keywords: Anica Savić Rebac, Walt Whitman, Percy Bysshe Shelley, Serbian essay writing, English poetry, history of ideas

Примљено: 15. 2. 2021.

Прихваћено: 21. 10. 2021.